Els vincles gironins de Guillem Díaz-Plaja

A més de ser un prestigiós intel·lectual, catedràtic d'institut, assagista i conferenciant de projecció internacional, Guillem Díaz-Plaja (Manresa, 1909 - Barcelona, 1984) va tenir molts vincles amb les terres gironines.

Text > **Carles Bastons**, catedràtic d'institut i doctor en filologia catalana

El mateix Díaz-Plaja parla dels seus avantpassats gironins en diferents pàgines del seu llibre *Papers d'identitat* (Barcelona; Espiga, 1959). Vegem-ne un fragment: «De les contrades maternes —Olot, Figueres, la Bisbal d'Empordà— pervenien les cançons que jo sentia d'infant, les nits terribles —pluja i fred— del llarg hivern de Girona. Eren cançons de princeses i de traginers, de lladres i de pastors. Les portaven, en la memòria llur, les minyones que venien del Pirineu. Tenien el regust de les balades antigues i dels contes del camí ral [...] Se'm perd la fesomia dels avis entre boires d'infant. L'avi del Nord, amb el seu tarannà resolt d'hereu de l'Empordà; missenyora àvia, que havia après de pintar a l'estudi que Marian Vayreda tenia a la ciutat d'Olot».

Ell mateix confessa que Girona li marcà l'adolescència i li descobrí la docència. L'arribada a la ciutat ja li va produir un gran impacte: «Arribàrem a la Ciutat de la Pedra, a negra nit, que jo tenia deu anys. Plovia en la tenebra, damunt els carrerons estrets, en un silenci gelat. Travessàrem corpresos la fosca, tan diversa de la Ciutat Gran que deixàvem enrere. No hi hauria segurament un parc com aquell; i potser, tampoc una caserna tan grandiosa. Ara teníem la impressió de trobar-nos amb un espectre immens i atònit que ens mirava a tots nosaltres, els pares i els germans, que corríem, atuïts cap a la nova casa, a la plaça de Sant Francesc, que la gent anomenava la plaça del Gra». L'endemà era dissabte i Díaz-Plaja descrivia així les seves sensacions: «A la matinada començava a sentir-se una remor difusa que, a poc a poc, anava creixent, precisant-se, punxant ja les oïdes. Grans carros anaven i venien, amb terrabastall de crits i de fuetades. Una remor, més prima, la feien les dones que anaven i venien pels carrers amb les grans cistelles plenes d'aviram. En sortir al balcó veiérem la plaça plena dels punts vermells de les barretines dels marxants que baixaven al mercat, ruralitzant, fent pagesa i camperola, la ciutat encopetada, de pedra noble que es dreçava riu amunt». També el va sorprendre la diversitat de les veus: «tota una rodalia sucosa de noms i de fets, parlant una llengua plàstica, un xic enfosqueïda en les vocals, però riquíssima en mots i de dites, començà a dringar-me a les meves oïdes d'infant. Jo he après, a Girona, la més enèrgica de les parles de Catalunya, la de més arrel i la de més suc. La llengua intocada de les muntanyes i de les valls d'aquesta terra concentrada, sadollada, profunda», afegeix. El Díaz-Plaja infant s'embadalia «davant de la triple delícia que l'ull, l'oïda i l'olfacte abastava corrent pel mercat».

Adolescència a Girona

Va viure a Girona entre els deu i els disset anys. Cada matí travessava el pont de Pedra «camí del col·legi, de l'institut, cap a l'acròpolis de Girona, tan noble des les Ballesteries Velles a Sant Pere de Galligans. Retrunyia la petjada damunt la pedra duríssima, sota els

>> *Guillem Díaz-Plaja, un estiu de principis dels anys vuitanta, a la terrassa de la seva casa de Cadaqués.* (Font: Arxiu Família Díaz-Plaja)

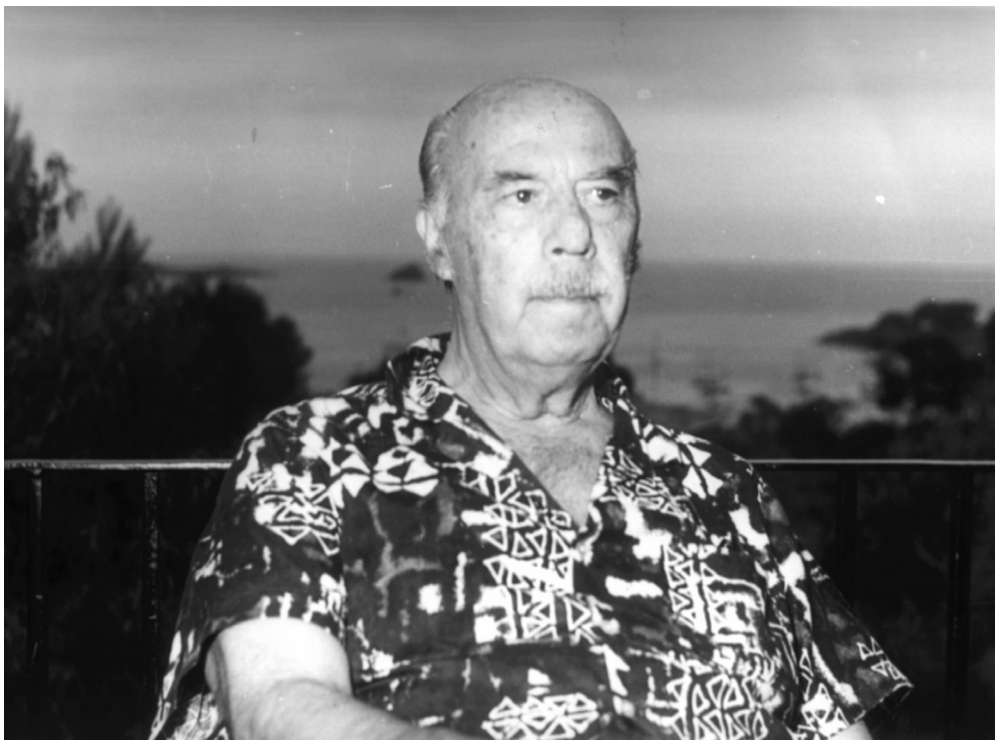

>> *Díaz-Plaja, durant una visita a Girona a finals dels anys setanta.* (Font: Ajuntament de Girona. CRDI. El Punt.)

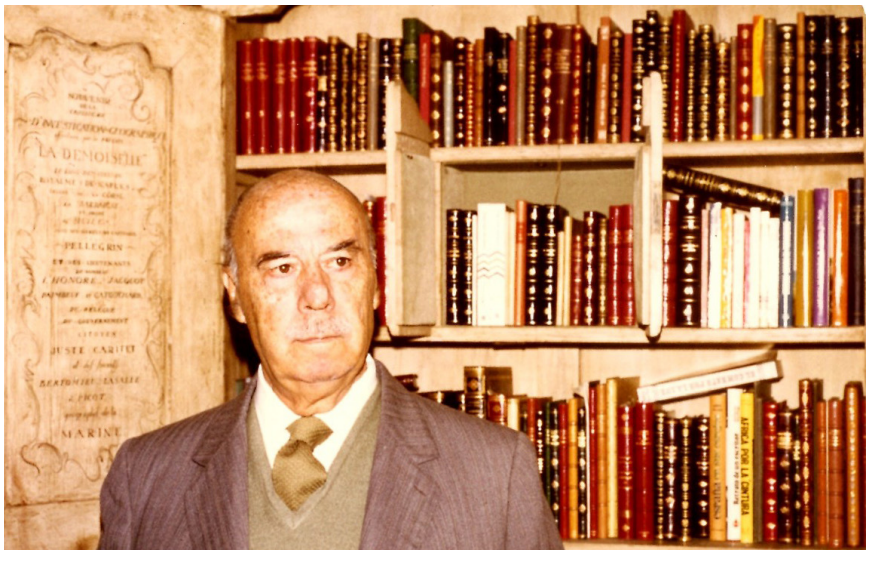

>> *El prestigiós intel·lectual, al despatx de casa seva, amb els volums de la seva magna obra.* (Font: Arxiu Família Díaz-Plaja)

arcs regalimants d'humitats de segles. Les nits de lluna, si vencíeu la basarda, la ciutat antiga esdevenia espectral. Jo n'era el darrer fantasma».

Ell mateix confessa que Girona li marcà l'adolescència i li descobrí la docència

L'autor es mostrava satisfet «d'haver dreçat els anys adolescents en una ciutat estàtica i adormida». Hi estima «tota la història aturada, perpetuada, saborosa vivent». A més de refer en la ment «el minyó que esguarda les voltes nobles i travessa els carrers petits prop de la catedral enorme, hissada damunt la monumental escala de pedra blanca», recorda «el fred que feia a la Biblioteca del Museu Arqueològic de Sant Pere de Galligans, on aquell vell capellà carlí col·lectava efemèrides de la ciutat i jo no sé ben bé què cercava en grans llibres d'història dels Setges. Professava aleshores la càtedra d'Història de l'Institut un mestre admirable que es deia Rafael Ballester i Castell». Per a ell, fou un home enlluernador: «Tenia la classe al final del matí i arribava un punt retrassat, solemnial i gentil alhora. Venia de les seves Europes i n'explicava facècies i succeïts. Feia presents les coses del passat reviscolant-les als nostres ulls». Segons Díaz-Plaja, aquella aula de l'institut «esdevenia, de sobte, una pantalla de llanterna màgica gràcies al verb fulgurant i tranquil alhora del professor. Que Déu li pagui l'exemple i el dolç verí de la vocació desvetllada», afegeix.

D'altra banda, en plena adolescència, *El Heraldo de Gerona* li publicà el seu primer text literari (*Primer amanecer*), escrit als quinze anys i signat per G. Díaz Zaid.

Al marge d'haver viscut a la ciutat, altres lligams amb les nostres comarques foren la seva dèria per Cadaqués, on segons la seva filla Ana passava mesos d'estiu a la dècada dels setanta i on probablement el pintor de Portbou Rafael Santos Torroella li va fer el retrat que figura com a coberta en un llibre editat recentment (Barcelona: Octaedro, 2017). A més, inaugurà el X Curs de cultura romànica, celebrat a Puigcerdà el juliol del 1974, amb la lliçó «Introducción de la imprenta en España y la cultura renacentista».

Com a creador, cal subratllar que temes gironins li foren matèria primera per a algunes de les seves composicions recollides en el llibre *Mediterrània,* elaborat i editat per les seves filles per recordar el desè aniversari del seu traspàs. Així, per exemple els tres poemes englobats sobre el títol genèric «L'Empordà»: *Festa nocturna a Cadaqués, Port Lligat i Teresa i Lídia (Oratori dramàtic).*

D'acord amb la seva confessió personal d'haver descobert la docència a Girona, s'autodefinia com «un modest professor d'ensenyament secundari». Aquesta fou l'activitat professional de sempre. Iniciada en l'Institut Escola de la Generalitat en temps de la República i continuada fins a la seva jubilació (any 1969) com a catedràtic de llengua i literatura espanyoles de l'Institut Jaume Balmes de Barcelona, tingué en aquest centre com a companys de claustre Joaquim Carreras Artau, de Girona, catedràtic de filosofia, i Eduard Valentí Fiol, fill de Pals i catedràtic de llatí. En la càtedra balmesiana el precediren dos empordanesos: Josep Coll i Vehí (Torrent d'Empordà) i Francesc Xavier Garriga (Cadaqués), i el succeïren els figuerencs Rosa Navarro i qui signa aquestes línies. També va compartir departament amb la professora Anna Maria Huix, de Santa Coloma de Farners.

Un professor geniüt

Un dels seus alumnes privilegiats va ser l'eurodiputat Josep Maria Terricabras, catedràtic de filosofia, professor jubilat de la Universitat de Girona. Val la pena reproduir la seva opinió, expressada en el llibre commemoratiu dels 150 anys de l'Institut Jaume Balmes: «Guillem Díaz-Plaja, professor de Llengua i Literatura Espanyoles, ens va explicar tot un any Menéndez Pelayo. Ell sabia realment moltes coses, però no recordo que el curs fos gaire interessant. A més, podia tenir molt mal geni. Un dia hi havia un rebombori considerable a classe mentre esperàvem que el professor arribés; ell

>> *Promoció d'alumnes de magisteri. Díaz-Plaja és just al mig de la fila superior.* (Font: Arxiu Família Díaz-Plaja)

era per allà. Va entrar a la classe absolutament enfurismat, fent uns crits terribles i ens va engegar: "¿De dónde han salido ustedes: de una pocilga, de la cárcel?"». Terricabras també explica una alta anècdota: «S'havia prohibit als alumnes, també als més grans, que fumessin a l'interior del Centre. Ja es pot suposar que la norma es respectava moderadament. El professor Canals, de Filosofia, havia hagut d'anar-se'n durant quinze dies i ens havia enviat un substitut. Era un xicot jove, de mitjana alçada, em sembla que amb bigoti. Era al passadís esperant-se per entrar a classe i acabava de fer una cigarreta. A l'altra punta del passadís va aparèixer Díaz-Plaja. El va veure i va anar directament cap a ell. Jo, a l'entrada de la classe, m'ho mirava i no vaig saber com havia de reaccionar quan Díaz-Plaja arriba a l'alçada del pobre substitut i, amb el braç i la mà estesos, clava una plantofada a la cigarreta, que li cau dels llavis, mentre l'amenaça amb no sé quines coses. L'assaltat es va fer enrere instintivament i va mormolar: "Sóc el professor substitut". Díaz-Plaja, confós, es va disculpar. No va arribar a abraçar-lo però gairebé».

La seva personalitat és polifacètica: professor de l'Institut Escola, acadèmic, escriptor bilingüe, periodista, conferenciant, assagista, estudiós primerenc del modernisme i de les avantguardes catalanes, impulsor del diàleg cultural Madrid-Barcelona...

El 12 de desembre del 2016 vaig tenir l'honor immerescut d'obrir amb la comunicació «Paraules d'obertura» el I Simposi Internacional «El fondo Guillermo Díaz-Plaja; perspectivas de un legado», en una de les aules de la Facultat de Filologia de la Universitat de Barcelona, potser només pel doble *mèrit* de ser figuerenc estudiant de batxillerat en el seu dia de l'Institut Muntaner de Figueres i ell haver estat alumne de l'Institut Vell de Girona (dit sigui de passada, els dos únics instituts de la província en la primera meitat del segle XX) i per haver estat el seu segon successor de la càtedra de llengua i literatura espanyoles de l'Institut Balmes. Em permeto reproduir el paràgraf final de la meva intervenció acadèmica, on es reconeix l'extraordinària personalitat humana i humanística d'aquest professor, un adolescent gironí que allà als anys 1920-1926, temps del regnat d'Alfons XIII i de la dictadura de Primo de Rivera, creuava cada dia el pont de Pedra i enfilava el carrer de la Força camí de l'Institut Vell. Ben segur que no imaginava (potser somiava, sí) arribar on arribà.

«Per cloure, si al principi eren paraules d'obertura ara, com ja he apuntat *supra,* hi ha hagut una mutació i el títol s'ha capgirat: ha esdevingut obertura de paraules. Per una part, s'obren pas noves paraules de destacats ponents i per l'altra, també molt important, s'obre camí un missatge, el testimoniatge que sintetitzo amb una frase, un lema del mateix Díaz-Plaja que molt m'ha plagut i complagut. És aquell de la darrera pregunta del qüestionari Proust: El seu lema? Resposta categòrica, lacònica del doctor Díaz-Plaja: "Servir. Acercar lo mejor a los más". Això és la màgica confluència d'obertura de paraules i paraules d'obertura. La reflexió diazplajiana ho sintetitza tot. Per ventura la docència (una de les seves pàtries, segons Jordi Amat) aquí *strictu sensu* no és servir *per se* i apropar el tresor literari (l'altra pàtria), lingüístic, filològic (el món de la paraula) "a los más", no solament adolescents, joves, estudiants, universitaris, sempre molt oberts i receptius, sinó també públic en general? Una obertura al món des de la paraula, des del *verbum* emprat, no solament per docents sinó òbviament

HERALDO DE GERONA

Periódico de avisos y noticias

Propietario: Don Jaime Roure y Prats.

Año XXVI | Jueves, 2 de Julio de 1924 | Núm. 1728

Poema del amanecer

Amanecía... un rayo más peregrino, más presuroso que los demás asaetó o una nubecilla blanca que le observaba, ésta al verse por el rayo sorprendida enrojeció y purpurada parecía mucho más hermosa...

En el ángulo saliente de la proa sobre la tajante curva que divide las aguas se observa el cambio, el mar negruzco falto de color, azulea con un azul místico, suave y frío y las cascadas espumeantes de líquido en que se separan las aguas blanquéanse por la luz.

El cielo ensegrecido y triste —disipado en parte por el fanal nocturno que a duras penas rasga el impenetrable velo de la noche— va azuleando, iluminándose lenta y paulatinamente y tomando por efecto del sol un color bello, bellísimo, un color suave, ligero, sútil, un matiz oscilante entre blanco y color de rosa....

Las chimeneas úrbicas se desperezan soñolientas del letargo nocturno que las ha sumido en silencio mortal, penachos inmensos aglomerados en formas raras como peluchones informes — algodón y borra— que al salir aire son hechos juguetes del viento que los desbilachia y disuelve de las más caprichosas maneras... Abajo el martillo sonando metálicamente sobre el yunque canta el poema del trabajo y del hierro...

Los gañanes en el cortijo abrevan a la yeguada, sus cantos suenan de un modo sano y fuerte. Hay alegría, la tierra exhala un olor a barro fresco que remueve, y el aire mezclado con los innumerables aromas de las flores del campo orea entre las crines de los caballos rizándolas y revolviéndolas juguetón...

La noche tormentosa, en agua y nubarrones anegada disípase por fin, y la brisa del alba ahuyenta estas negruras; y se hace la luz; la luz que regenera el aire, el ambiente y la natura toda; la luz que purifica, la luz que vivifica, que llena y que reanima y que ayuda a vivir....

G. Díaz Zaid

Plagas españolas

El analfabetismo

Una parte de la prensa madrileña ha comentado acedamente los datos que acaba de publicar el Boletín de la Dirección General de Estadística, referentes al analfabetismo.

No nos dicen nada nuevo; pero sí nos ponen una vez más ante los ojos, la más amarga de las realidades españolas.

«Según los datos de esta estadística, excluídos los niños menores de seis años, hay en España cerca de nueve millones de personas que no saben leer, ni escribir. Hay provincias como Santander, Alava, Burgos, León, Palencia, Segovia y Soria, donde el analfabetismo alcanza cifras menores del 20 por 100 de los habitantes; pero hay otros en que la ignorancia alcanza límites de afrenta: Jaén, donde el 65'32 por 100 de los hombres y al 76'74 de las mujeres "les estorba lo negro"—como dice un vulgar modismo de la tierra anduluza—; Almería, Badajoz, Albacete, Canarias, Granada, Málaga, Murcia, Toledo, Sevilla, Castellón, que se encuentran en parecidas condiciones.»

Podemos añadir a esta cifra de analfabetos, la millonada de españoles que saben leer y escribir y valdría más que no supieran, porque ya es sabido que en España se instruye poco y no se educa casi nada, y la instrucción, en los incultos es un mal antes que un bien.

Y por milésima vez tendremos que confesarnos, roja la mejilla y atribulado el corazón, que vivimos en el país más atrasado de Europa, y que la sociedad española es de tipo lindero con la tribu.

No puede ser de otro modo. Regula nuestra enseñanza una ley que data del año 1852. Aunque, desprovistaraos, fuera del momento, ahora resultaría por fuerza, ineficaz y contraproducente.

Pero en setenta y dos años, no ha habido tiempo ni voluntad para reformarla.

En ese plazo se han sucedido infinidad de Gobiernos, de todos los colores y matices; registráronse incluso cambios radicales de formas políticas; pero a nadie se le ocurrió modificar la vetusta ley Moyano.

Ni tampoco hacer que se cumpliera estrictamente, con lo que algo, aunque poco, se hubiera logrado en la cruzada con el analfabetismo.

Desde Madrid al último villorrio, todas las localidades, grandes y chicas, tienen desatendidos los preceptos de aquel Código setentón.

Donde debía haber una escuela, no hay ninguna; donde debía haber tres, hay media; donde hacen falta veinte, se ufanan de tener cinco.

Y a tono con este desdén oficial por la enseñanza, está la indiferencia de las gentes.

Obliga la ley a los padres a que, sin excusa, proporcionen instrucción a sus hijos; conmina severamente a los infractores de este mandato. Y a pesar de todo, la matrícula en las escuelas, singularmente en las rurales, da un veinte por ciento de la población escolar. Y las faltas de asistencia de los niños matriculados son tantas y tan frecuentes que reducen aquel tanto por ciento de manera considerable.

Es evidente que desde el comienzo de siglo estas cuestiones han comenzado a interesar algo más que antes; lo es también que el presupuesto de cultura se ha elevado mucho.

Pero a pesar de ello, Nueva York sigue gastando en primera enseñanza, casi como toda España entera; lo que indica que queda muchísimo por hacer.

Además, nadie ignora que la eficacia del esfuerzo no guarda proporción con su cuantía. Las cifras aterradoras del analfabetismo se reducen con lentitud suma.

Y a donde bajan, se deben más a la voluntad colectiva que al impulso oficial.

Naturalmente; como que la guerra contra el analfabetismo es obra social por antonomasia y requiere el concurso de la sociedad entera.

Ningún factor aislado obtendrá la eficacia apetecida, por grandes que sean sus esfuerzos, si le falta la colaboración encendida de los demás factores culturales.

Obra de todos, para combatir eficazmente el analfabetismo, hemos de cooperar todos, cada cual desde su plano.

Recientemente, una memoria de españoles de espíritu levantado, han emprendido una enérgica y perseverante campaña, en defensa de la salud de los cuerpos.

Otra cruzada igualmente heroica y tenaz se impone en defensa de la salud de las almas.

Porque sin ésta, no se logrará aquélla. Para los ciegos de la inteligencia no puede reservar el destino más que dolor y esclavitud.

El primer artículo, firmado con el curioso mote Díaz-Zaid, cuando acababa de cumplir los quince años.

conocer a los poetas parnasianos y simbolistas, que me fueron familiares desde mi adolescencia, y que permitieron publicar mi primer opúsculo dedicado al gran poeta de Nicaragua, en 1927. Es

>> *Primer text literari publicat per Díaz-Plaja, amb el pseudònim G. Díaz Zaid.*
(Font: Arxiu Família Díaz-Plaja)

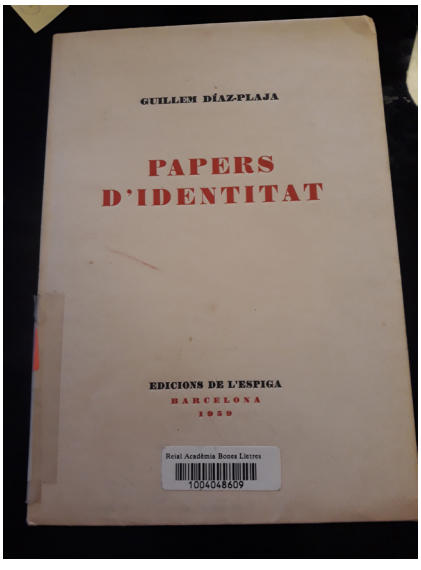

>> *Portada de* Papers d'identitat*, on Díaz-Plaja parla de la seva etapa gironina.*
(Font: Arxiu Família Díaz-Plaja)

Un altre lligam amb les comarques gironines fou la dèria per Cadaqués, on va passar mesos d'estiu als anys setanta

també pels creadors literaris (poetes, novel·listes, assagistes, periodistes, conferenciants, oradors, dramaturgs), com ell. Díaz-Plaja, humanista vocacional, des d'una obertura sense límits, va escampar la paraula des del periodisme, des de la càtedra, des de fòrums erudits, des de butaques acadèmiques, des de tribunes intel·lectuals, des dels faristols, des de llibres de text, fent un gran servei a l'ensenyament, a la cultura, al país, arreu del món. Només concloc ja amb una de les paraules ben boniques del DRAE i del DIEC, *GRÀCIES* en majúscules i en veu ben alta, professor Guillem Diaz-Plaja, en nom propi i de l'institut Jaume Balmes, que vós vàreu batejar, pel vostre mestratge, gràcies per ser un notable referent en l'ensenyament mitjà i en el cos de catedràtics, gràcies pel vostre llegat acadèmic, bibliogràfic, però sobretot, i ho emfatitzo, gràcies per la vostra herència *en* i *de* valors humans, humanistes, humanístics i humanitzadors, sempre des de la humanació, aquella capacitat unamuniana, com a projecció vital, ferma i poderosa, d'humanitzar-ho tot com una mena, *mutatis mutandis*, de rei Mides que humanitza, o si preferiu, literaturitza, pregona, expandeix tot allò que se li apropa o ell copsa, tot plegat de molts més quirats que l'or.» Llavor, tot plegat, sense dubte, de les terres gironines.

I encara uns afegitons: Díaz-Plaja pot considerar-se deixeble, no ja de Rafael Ballester, sinó que és l'exponent simbòlic de tants i tants alumnes brillants que han passat per les aules dels instituts gironins sota el mestratge d'extraordinaris docents, a vegades no prou reconeguts. Tot un honor i un orgull per a l'Institut Jaume Vicens Vives i per als centres públics de les terres gironines.

No cal oblidar tampoc que Guillem Díaz-Plaja obtingué el títol de mestre a l'Escola Normal de Girona. I com a punt final hem trobat una opinió seva, com a estudiant de magisteri, d'un professor: «Un altre professor [aquest era de la Normal] voldria recordar encara (i cap més, Déu meu!). Era una mena de sant laic, naturalment "institucionalista", gaudiós de la llibertat i de l'adolescència, pedagog fins al moll dels ossos, enamorat de la Natura, que es deia Cassià Costal».